

FENYŐ D. GYÖRGY

Egy ballada rétegei

ARANY JÁNOS: BOR VITÉZ

Ködbe vész a nap sugára,
Vak homály ül bércezen völgyön.
Bor vitéz kap jó lovára:
„Isten hozzád, drága hölgyem.”

- 5 Vak homály ül bércezen völgyön,
Hús szél zörrent puszta fákat.
„Isten hozzád, drága hölgyem!
Bor vitéz már messze vágtat.”

- 10 Hús szél zörrent puszta fákat,
Megy az úton kis pacsirta.
Bor vitéz már messze vágtat,
Szép szemét a lány kisírta.

- Megy az úton kis pacsirta:
Hova megyen? hova ballag?
15 Szép szemét a lány kisírta:
Szólt az apja: férjhez adlak!

- Hova megyen? hova ballag?
Zúg az erdő éji órán.
Szólt az apja: férjhez adlak:
20 Eskü elől szökik a lány.

Zúg az erdő éji órán,
Suhan, lebben a kísértet.
Eskü elől szökik a lány:
Szól vitéz Bor: „Jöttem érted.”

ARANY JÁNOS
(1817–1882)

A vers szcenikájában a korai német romantika kelléktárát látjuk viszont. A bosszúdrámákból, rémregényekből, ijesztő balladákból lehetnek ismerősek a vers tárgyi világát alkotó elemek, a kietlen hegyi tájék, az éjjeli erdő, a kísértetjárás, a romos kápolna, a szellemek kara, a halált idéző bagoly.

25 *Suhan, lebben a kisértet,
Népesebb lesz a vad tájék.
Szól vitéz Bor: „Jöttem érted
Elesett hős, puszta árnyék.”*

*Népesebb lesz a vad tájék,
30 Szellem-ajkon hangzik a dal.
„Elesett hős, puszta árnyék,
Édes mátkám, vigy magaddal!”*

*Szellem-ajkon hangzik a dal,
Indul hosszú nászkiséret.
35 „Édes mátkám, vigy magaddal!”
– „Esküvőre! úgy ígérted.”*

*Indul hosszú nászkiséret,
Egy kápolna romban ott áll.
– „Esküvőre! úgy ígérted.”
40 Zendül a kar, kész az oltár.*

*Egy kápolna romban ott áll,
Régi fényét visszakapja.
Zendül a kar, kész az oltár,
Díszruhában elhunyt papja.*

45 *Régi fényét visszakapja,
Ezer lámpa, gyertya csillog.
Díszruhában elhunyt papja;
Szól az eskü: kéz kezet fog.*

*Ezer lámpa, gyertya csillog, –
50 Künn az erdő mély árnyat hány.
Szól az eskü: kéz kezet fog;
Szép menyasszony színe halvány.*

*Künn az erdő mély árnyat hány,
Bagoly sí a bérci fok közt.
55 Szép menyasszony színe halvány –
Halva lelték a romok közt.*

(1855. november)

I.

A *Bor vitéz* nem tartozik Arany ismertebb és sokat elemzett balladáinak közé¹. Első olvasásra talán nem is érthető, másodszorra is nehezen. Többszöri olvasásra válik világossá a történet: egy vitéz, Bor elmegy a háborúba, és otthon hagyja választott menyasszonyát. Az otthon maradt leány siratja távolban lévő kedvesét, de szigorú apja egy idő után nem tűri a búslakodást, és férjhez akarja kényszeríteni a lányt, immár természetesen máshoz. Ő azonban elbujdosik a tervezett nász elől, és éjjel, az erdőben meglátja szerelmének alakját. Bor vitéz azonban már halott, s a túlvilágról lovagolt vissza evilági kedveséért. A kísértet felkapja a leányt, elvágat vele egy romos kápolnához, s egy halott pap összeadja egymással a halott vitézt és a lányt. Mire másnap felvirrad a nap, a lányt holtan találják meg a kápolna romjai között.

Ami azonnal megragadja az olvasót: a síri hangulat, a tragédiát előjelező és érzékeltető tájleírások, a félelmetes képek: ködök, árnyékok, gyertyafény, a lenyugvó nap, a sötétség; a kísérteties hangok: a bagoly sírása, a szél zúgása, a fák megzörrenő reccsenése, a kísértetek suhanása; a rémisztő helyszínek: a völgyek és a bércek, az éjfélel erdő, a vad tájék, a romos kápolna.

Még a képeknél is megragadóbb a vers zenéje, a szimultán versforma: a magyar fülnek leginkább ismerős felező nyolcas trochaikus lejtést kap. A négysoros, keresztrímes, szabályos versszakok szintén ismerősek a magyar versolvasónak, ám ez a versforma az ismétlődésekre épül. Minden versszak 2. és 4. sora visszatér a következő versszak 1. és 3. soraként, vagyis a vers minden sora megismétlődik (természetesen az első versszak 1. és 3., továbbá az utolsó versszak 2. és 4. sora kivételével). Olvasás közben mindig az az érzésünk, mintha egy helyben topognánk, holott a vers közben halad, feltartóztathatatlanul halad a tragikus elváltástól a tragikus halál felé; az ismétlés és a variáció az egy helyben állás és a továbbhaladás bonyolult érzetét kelti az olvasóban. Ez a látszólag egyszerű négysoros strófászerkezet a maláj költészetből érkezett az európai romantika irodalmába, és európai minták alapján vette át Arany. A *pantum*, vagy ahogy még említik, a *maláj pantum* egy négysoros, keresztrímes lírai költemény, amelynek sorai 8–12 szótagból állnak, a verssorok közepén szintaktikai és ritmikai határral. Az egyes pantum-versszakokat szokás pantum-lánccá összekötni, más néven *pantum bérkait*-tá. Az így létrejövő lánccszerkezetű vers akármilyen hosszú lehet. Az európai irodalom a 19. század elején fedezte föl ezt az egzotikus, orientális formát, és

¹ Arany János összes művei. I. Kisebbségi költemények. Sajtó alá rendezte Voinovich Géza. Kritikai kiadás. Bp. 1951. Akadémiai Kiadó 255–256. és 494–496.

Arany János: *Balladák. „Őszikék”*. Matúra klasszikusok. Szerkesztette: Kerényi Ferenc. Bp. 1993. Ikon. 82–83.

Imre László: *Arany János balladáinak*. Bp. 1988. Tankönyvkiadó. 175–189.

a romantika Kelet-imádata és népköltészet-kultusza nagyon kedvelte is. Magyarországra a német Adalbert von Chamisso három maláj népdala közvetítette (*Malaysische Volkslieder*, 1822). A 19. századnak még több jelentős költője írt pantum-láncot, így Victor Hugo, Baudelaire, Leconte de Lisle is. Adott tehát egy rémisztő, félelmetes, balladai történet, és adott egy maláj eredetű, az európai romantika által felfedezett versforma.

II.

Arany János balladáiról köztudott, milyen mélyen gyökereznek az európai és a magyar költészet talajában. Művei folytatói annak a gazdag balladakincsnek, amely – legyen az nép- vagy műballada – át- meg átszövi az európai kultúrát. Rengeteg másutt is fellelhető alak, hős, helyzet, helyszín tér vissza balladáiban de természetesen átírva, átformálva, sűrítve, a lélekábrázolás irányában elmélyítve. A *Bor vitéz* forrásai is részben ismertek.² Az európai műballada egyik legkorábbi, igazán nagy hatású darabja mutatható ki előzményeként: Bürger *Lenóra* (*Lenore*) című balladája 1773-ból, amelyet Reviczky Gyula fordított magyarra. Azonos a két versben a szituáció, hasonlóak az alakok: a halott szerelmesét sirató leányhoz az visszatér, és elragadja a holtak birodalmába. Nagyban eltér viszont a két mű formanyelve: Bürger részletezően elmesél, Arany maximálisan sűrít és sejtet.

A *Lenóra* az egyik legnagyobb hatású műballada a 19. században. Bürger 1773-ban írta, és 1796-ra már hat különböző angol nyelvű fordításban jelenik meg, közte Walter Scott műfordításában is. Majd átültetik franciára, olaszra, oroszra is, és bekerül az európai balladakincsbe. Folklorizálódik, így számos népballada alapja is lesz. Megszólal angol népballadaként (*The Suffolk Miracle*), skót balladaként (*Sweet William's Ghost*), és feldolgozza Kisfaludy Károly is (*Éjjeli menyekző*). Ismeretes magyarországi orosz változata is.³

Kriza János *Vadrózsák* című gyűjteményéből három általa gyűjtött népballadát is rokoníthatunk a *Bor vitézzel*. A *Jaj de szépen harangoznak Torjába* kezdetű, Háromszékről és Erdővidékről származó balladában (364. sz.) a leány ha-

² Benkő László: *A „halott vőlegény” története. (Lenore-monda; Típus-tanulmány)*. Marosvásárhely, 1934.

Benkő László: *Adalékok a halott vőlegény ballada-típus történetéhez*. – Ethnográfia, 1936. 26–34.

Kremmer Antal: *Bürger Gottfried Ágost*. Bp. 1883. Franklin Társulat. 71 p.

Elek Oszkár: *Skót és angol hatás Arany János balladáiban*. – Irodalomtörténet, 1912. 458–466.

Kriza János: *Vadrózsák. (Székely Népköltési Gyűjtemény)*. Kolozsvár, 1863. Stein János – Erdélyi Múzeum Egyeslet.

Turóczi-Trostler József: *Az irodalmi ballada. (1946) Magyar irodalom – világirodalom*. Bp. 1961. Akadémiai Kiadó. I. kötet, 380–385.

³ *Magyar–orosz népdalok*. Szerkesztette és fordította Fincicky Mihály. – A hazai nem-magyar ajkú népköltészet tára. II. kötet. Pest, 1870. Kisfaludy Társaság – Atheneum. 257. sz., 129–130.

lála után a legény bánatában utánahal szerelmének. A *Kádár Kata* címűben (1. és 2. sz., Udvarhelyszékről) nem engedik szerelméhez menni a leányt, hanem más-hoz kényszerítik, és a hűségese szerelmesek csak haláluk után lesznek egymáséi. A *Szép Salamon Sári* című erdélyi székely balladában (553. sz.) a főhős leány el-megy katonának állt szerelme után, de egy halott lélek, egy lidérc elragadja a ha-lott lelkek közé.⁴

Ipolyi Arnold nagyhatású *Magyar Mythológiájában* említi, hogy a magyar néphit szerint a halott lelkek rendszeresen visszajárnak az élőkhöz. Más elbeszélés-ek arról számolnak be, hogy a halottak bizonyos kísérteties helyeken meghatá-rozott időkből éjjelente összejönnek; romváarak, temetőkapolnák körül gyülekez-nek, s ha ilyenkor misére vagy istentiszteletre kerül sor, azt halott pap tartja.⁵

Ismert több magyar népballadai változata is a történetnek, Vargyas Lajos a Halott vőlegény balladatípusban tárgyalja őket. Ő is Bürger balladájára vezet-i vissza ezt a típust, megjegyezve, hogy a ballada „német földön háromféle formá-ban él: a) verses változatban a halott lovaglása nélkül; b) verses változat a halott lovaglásával a tulajdonképpeni Lenore-témával; c) prózai történet versbetéttel. Ez utóbbi Ausztria és Szlovákia területén van elterjedve, s kizárólag ez a forma él nálunk is. [...] A magyar szövegek egészen közeli változatai az osztrák és magyar-oroszági német szövegeknek. [...] A magyarban nem kétséges, hogy a német az átadó, mégpedig valószínűleg a hazai németeken keresztül.”⁶

Éppen ezért különösen izgalmas a ballada azon német változata, amelyre – magyar fordításban – *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből* című album. VI. kötetében bukkantunk.⁷

[Egy leánynak szeretőjét...]

*Egy leánynak szeretőjét
Besorozták katonának.
Háborúba megy a legény
Búcsúzaskor szól a lányka:
Hű szeretőm, gyere vissza,
Akár élve, akár halva,
Hírt mondani jöjj vissza!*

Bekopogtat az ablakon:

⁴ Kriza János: *Vadrózsák (Székely Népköltési Gyűjtemény)*. Kolozsvár, 1863. Stein János – Erdélyi Múzeum Egylet.

⁵ Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia*. 3. kiadás, Bp. 1929, Zajtai Ferenc. II. kötet, 116–118.

⁶ Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*. Bp. 1976. Zeneműkiadó. II. kötet, 562–567.

⁷ *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képből*. VI. kötet, Bp. 1891. Schröer Károly Gyula: *Gottschee és a gottscheeiek*. (Fordította Katona Lajos) 421–434.

*Alszol, vagy ébren vagy még,
Monddsa kedves kis galambom?
Nem alszom én, hű kedvesem,
Ébren várlak, mindig ébren.
Gyere ki, gyere ki, édes lelkem.
S a lány kiment hozzája.*

*Fehér kezét megragadja,
S felkap vele jó lovára;
Azzal sebtén elvágatnak.
Mondd csak, félsz-e, szép angyalom?
Avagy nem félsz, mond, galambom?
Hogyan félnék, miért félnék,
Ha te itt vagy mellettem?*

*A holdvilág szépen ragyog,
Halkan vágat a sok halott!
Vágatnak a kápolnához,
Benn a gyöpös temetőben.
Szól a lánynak szeretője:
Félre, félre, te márványkő,
S te sötét föld, hasadj meg!*

*Nyeld el, föld, a halottakat,
De az élő, azt ne bántsad!
Mire felvirrad a hajnal,
Nem értett egy élő lelket,
Nem ismert egy élő embert.
Hét év múlt el, míg haza ért,
Hét esztendő s három nap.⁸*

A balladát mint a szlovéniai Gottscheeben élő németek balladáját ismerteti a Gottscheeről szóló fejezet szerzője. Schröer Károly Gyula így mutatja be a balladát: „Irodalmi tekintetből azonban a legbecsesb az a népballada, a mely Bürger „Leonore”-jének tárgyát szolgáltatta. Habár e balladának Gottscheeben énekelt változata nem ismeri a Leonore nevet s a szövege is egészen önálló eltéréseket mutat, azért helyenként mégis szórul-szóra való egyezések is találkoznak benne a másvidéki teljesb változattal és Bürgernek ezen alapuló balladájával, melynek

⁸ Az *Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen*. VI. kötet, Bp. 1891. 432. A vers fordítóját nem tünteti fel a szöveg. Mivel a Gottscheeről szóló fejezet egészét Katona Lajos fordította, benne gyanítjuk a vers fordítóját is.

hatását különben az egészen egyszerű, naiv eredetiségű népies hang, mely benne végig uralkodó, teljesen kizárja.” [...] „Az utolsó (nyilván csak később hozzá toltott) versszak úgy értendő, hogy az élve visszamaradt leány a holt szerető eltűnése után hazájától messze távolban találja magát, a hol senki sem értette az ő nyelvét s ő sem ismert senkit sem. Az út pedig, mely a hazajáró-lélekkel lovagolva csak rövid pár órányinak tetszett neki, most hét évig és három napig tartott, míg őt honába visszavitte.”⁹

Abban biztosak lehetünk, hogy ez a Gottscheeből eredő változat nem Arany művének forrása, és minden bizonnyal nem is annak leszármazottja. Ám a hasonlóság mégis annyira szembeötlő, hogy bizonyosan kimondhatjuk, hogy a *Bor vitéz* egy rokonáról, a *Lenóra* egy másik utódáról van szó.

Hogy Arany balladája hogyan él tovább, hogyan szövőődött be a magyar népdalkincsbe, arról kevesebbet tudunk. Minden esetre egy erdélyi magyar népdalban az alábbi versszakra lehetünk figyelmesek:

*A mezei kis pacsirta
Mind a két szemét kisírta.
Sírok én magam is,
Sír az én galambom is,
Lehajlik előttünk az ág is.*

A dal az ún. siratók közé tartozik, versszakai nem függenek össze, nem rekonstruálható belőlük egységes történet, lelkiállapot vagy helyzet. De ez a kép rokona Arany *Bor vitéze* negyedik versszakbeli képének.

III.

A ballada úgy kezdődik, mint Arany több más balladája, pontosabban ez az *egyik* tipikus balladakezdet Aranytól: „Sűrű setét az éj, / Dühöng a déli szél” – írja az *V. Lászlóban*. „Felhőbe hanyatlott a drégeli rom” – hangzik a *Szondi két apródja* első sora. „A radványi sötét erdőben” – így kezdődik a *Tetemre hívás*. A *Bor vitéz* kezdete pedig: „Ködbe vész a nap sugára”. Ijesztő, kísérteties a táj, a hangulat a vers elején. Eltűnik a nap, és a ballada haladtán nem is kel föl többet. A befejezésben reggelt sejtethetünk, nyilván az éjjeli esküvő utáni reggelen találták meg a lányt. Így a vers ideje nagyon zárt lesz: egyrészt hónapok vagy akár évek is eltelhetnek benne, hiszen nem tudjuk, Bor vitéz mennyi ideig van távol, menyasszonya meddig vár rá, és mikor akarja férjhez adni az apa a lányt, másrészt viszont egyetlen rettenetes éjszaka alatt játszódik, legalábbis szimbolikusan mindenképpen. Bor vitéz akkor búcsúzik el, amikor a nap sugara „ködbe vész”, utána már csak a „vak homályt” látjuk, majd az „éji órát”, az éjfélt kísértetjárását, az éjszakát

⁹ *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben*. VI. kötet, Bp. 1891. 432–433.

bevilágító lámpák és gyertyák fényét, s az éjszakai erdő árnyait. Az éjjeli történet befejezésben pedig sejtethetjük e szimbolikus éjszaka elmúltát.

Nemcsak idő-, hanem hangulatsmeghatározó szerepe is van a vers indításának. Nappali látásunk elhomályosodik, bizonytalanná válik, a második verssorbeli „vak homály” uralja a verset. A vak homály kifejezés erejét részben abból nyeri, hogy a köd már megjelent az első versszakban, részben pedig attól, hogy egy enallagé (jelzőcsere) erősíti hatását. A homálynak ugyanis következménye a látás gyengülése vagy megszűnése, vagyis a következmény lesz az alaptag jelzője. Sőt: a vakság a homályban látni kívánó emberek jelzője lehetne, de a jelző az emberek látásának vakságát okozó homály szó elő kerül. Ezáltal a sötétség, a homály ereje megnő, a homály univerzalizálódik a vers világában.

A látás, sötétség és homály motívuma után a második versszak elindít egy újabb végigvonuló motívumot: a kísérteties hanghatások sorozatát. A szél megzörrenti a csupaszon maradt fák száraz ágait (2–3. vsz.), majd nagy szél zúgatja az éjszakai erdőt (5–6. vsz.). A kísértetek suhannak az erdőn (6–7. vsz.), majd a szellemek énekelni kezdenek (8–9. vsz.), és kísérteti kórus alakul (10–11. vsz.). Halljuk továbbá a még élő, majd a kísértetként visszajövő Bor vitéz szavait, az apa fenyegetését, a lány kérését. A hanghatások harmadik vonulata pedig a versben megjelenő két madár képéhez kötődik: a pacsirtához, mely énekel, és a bagolyhoz, amely éles, fájdalmas hangot hallat.

A 10. sorhoz Arany János a következő megjegyzést fűzte: „Pipiskét kell érteni, mely a tél hírnöke, s amint halad az országúton, az elbujdosó leányt jelképezi.”¹⁰ A pipiske vagy búbos pacsirta énekes madár, amely koratavasztól késő őszig, februártól októberig lakik nálunk, és rendkívül szépen dalol. A magyar népdalkincs visszatérő eleme, a szerelmi költészet toposza: szép énekével a szerelmes embert jelképezi. Itt a versben teljesen azonosul is a pacsirta és a szerelmi bánatában búsuló, magányosan járkáló leány: a 3–4. versszak pacsirtája metaforája a lánynak.

A vers zárlatában szereplő másik madár, a bagoly éppen ellenpárja lehet a pacsirtának: nem a tavaszhoz és a szerelemhez, hanem az éjszakához és a halálhoz kapcsolják. A néphit halálmadárként tartja számon, a halál hírnöke, képes elrepülni a túlvilágra, és mint lélekvivő madár viszi a halottak lelkét is. Néhol úgy tartják, hogy a születendő gyerek lelkét ő hozza el a túlvilágról – ebben a szerepében is lélekvivő madárként szerepel.¹¹ A bagoly a versben „sí”, amely tájnyelvi alakváltozata a sír igének, és hangutánzó szóként a bagoly magas, éles, kellemetlen hangját utánozza.

Az első öt versszak szereplői, Bor vitéz, szerelmese és annak apja élő alakok voltak. A hatodik versszakról új motívum kezdődik, ettől fogva szellemek között

¹⁰ Arany János összes művei. I. Kisebbségi költemények. Sajtó alá rendezte Voinovich Géza. Kritikai kiadás. Bp. 1951. Akadémiai Kiadó, 495.

¹¹ Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György: *Jelképtár*. 2. kiadás, Bp. 1994. Helikon Kiadó.

járunk. A szellem-tájék benépesül: előbb „suhan, lebben a kísértet” (6–7. vsz.), majd „népesebb lesz a vad tájék” (7–8. vsz.), ebből „hosszú nászkíséret” formálódik (9–10. vsz.), később kórossá áll össze a kísértetek serege (10–11. vsz.). A fokozás utolsó elemeként az „ezer lámpa, gyertya csillog” sor áll (12–13. vsz.).

Az esküvői és a halotti pompa képei összekeverednek a versben, egymásra montírozódnak: az esküvő képei baljóslok, a nászkíséret – habár a vers nem játszsa ki ezt a szójátékot – egyúttal gyászkíséret is. A pompa, a ragyogás képei egyre rémisztőbbek, az „ezer lámpa, gyertya csillog” éppúgy ijesztő, mint a díszruhába öltözött pap, a kísértetek menete vagy az ismét régi fényben pompázó romos kápolna. Mindezt még véresebbé teszi, hogy a kápolnán belüli fényesség és pompa ellenpontjaként mindvégig ott van a sötét éjjeli erdő. Bent „ezer lámpa, gyertya csillog”, kinn „az erdő mély árnyat hány”.

Az első két versszakban Bor vitéz a főszereplő, az ő szavait halljuk az ő búcsúját látjuk. A 3–5. versszakban a lányra irányul a figyelem, a lány bánatára és szökésére. Bor vitéz távozása a vészjósló hangulat ellenére is hősiesség, a lány távozása menekülés, szökés. A 6–10. versszakban a szellemként visszatért Bor vitéz és a halott által elrabolt lány párbeszédét halljuk, a figyelem is mindkettőjükre irányul. Végül a 11–14. versszakban a körülményekre, a romos kápolnára, a halálon túli esküvő külső látványára irányítja az olvasó figyelmét a vers, nem halljuk a szereplők párbeszédét, csak a menyasszonyt látjuk benne, őt is csak a legvégén, a síri kápolna részeként, majd pedig halottként. A vers vége részben a képkincs visszatérést jelent a vers elejéhez. A vers legelején szerepelt a „bérc” szó, s az visszatér a zárlatban: Vak homály ül bércezen völgyön”, illetve „bagoly sí a bérci fok közt”. A félelmetes árnyék, a fényt elnyelő sötétség képe is rokonítja a vers elejével a végét: ott „ködbe vész a nap sugára”, itt „künn az erdő mély árnyat hány”. Az első versszak Bor távozásával, az utolsó pedig a leány halálával folytatódik: az ok és a következmény keretezi a verset.

A vers szcenikájában a korai német romantika kelléktárát látjuk viszont. A boszszúdrámákból, rémregényekből, ijesztő balladákából lehetnek ismerősek a vers tárgyi világát alkotó elemek, a kietlen hegyi tájék, az éjjeli erdő, a kísértetjárás, a romos kápolna, a szellemek kara, a halált idéző bagoly. Egészen más réteget képeznek a magyar népdal- és balladakincsből származó elemek, a pacsirta, az elhagyott és máshoz kényszerített, de holtáig hűséges szerető képe. És más, részben romantikus, részben – nem magyar, de – népköltészeti réteget jelent a versforma, a maláj népköltészetnek a romantikusok által felfedezett és elterjesztett versformája. Tökéletes az összhang a különféle elemek, „a tárgy, a légkör és nyelv”¹² között.

¹² Turóczi-Trostler József: *Az irodalmi ballada*. (1946) *Magyar irodalom – világirodalom*. Bp. 1961. Akadémiai Kiadó. I. kötet, 385.

Turóczi-Trostler balladameghatározása a ballada lényegét illetően így hangzik: „A legtöbb belül is balladikus [...] ballada tárgya valami váratlan esemény: gyilkosság vagy más erőszakos halál;”

Aranyt ebben a balladában is a bűn és annak következményei érdeklik. Szűkszavúságában nem részletezi sem az egyes tettek indítékait, sem végrehajtásuk módját, azt látjuk csak, hogy abban az emberi viszonyrendszerben, amelyről a vers szól, mi válik pusztító erejű tette. Nem tudjuk, Bor vitéz miért hagyja el menyasszonyát. Parancsra kell bevonulnia? Hívta a király? Veszélyben a hazája? Becsvágy vonzza? Nem tudjuk. Azt látjuk csupán, hogy ő maga cselekvő abban, hogy elmegy, valami hetykeség is van abban, ahogy „Bor vitéz kap jó lovára”, és ahogyan hamar messzire elvágat. Búcsúzása férfias, távolságtartó, érzelgősségtől mentes, az „Isten hozzád, drága hölgyem” olvasható részvétlen és személytelen, pusztán lovagias köszönésnek, de férfiasan szemérmes búcsúznak egyaránt. Az első tett természetét nem tudjuk megfejtetni, pedig az lesz az okozója az összes többinek. Elsőképpen is a leány bánatának. Hogy meddig és miképp siratja kedvesét a lány, nem tudjuk meg. Így azt sem mérlegelhetjük, mennyire körültekintő az apa, amikor férjhez akarja adni a lányát. Csak azt látjuk, hogy a hűség parancsával szemben cselekszik, hogy erőszakkal akarja lánya sorsát befolyásolni, hogy nem tartja tiszteletben annak személyiségét és választását. A lány halála e két fenti döntés, a két férfi szereplő döntésének következménye.

A harmadik rész úgy lépi át a realitás határait, hogy semmiféle fogódzót nem ad arra nézve, hogy hogyan kell felfogni a szellem-történetet. Lehet, hogy a megszökött és fájdalmában lázalmokat látó lány hallucinációit olvassuk? Nem más az egész kísértet-történet, mint lázas képzelődés? Öngyilkos lesz a lány? Kimenekül az erdőbe, és belehal a bánatába? Vagy valóban visszatér a halott Bor vitéz lelke, valóban a kísértetek éjféli megelevenedésének vagyunk szemtanúi? Bor vitéz és a lány egyaránt átlépik az élők és a halottak világát elválasztó határvonalat. Bor vitéz szelleme hazatér, a lány átadja magát egy halott szellemének. Egy ilyen halálon túli kézfogó még ha igazságot szolgáltat is a szerelmeseknek, akkor is a gyász súlyával terhes. A bűn itt az életet a haláltól elválasztó határ átlépése. Ez indokolhatja a vers egy pillanatra sem enyhülő fenyegető és síri légkörét, sötét tónusát, félelmetes hangulatát. A *Bor vitéz* az élet és a halál határmezsgyéjéről tudósít.¹³

emésztő, végzetes szenvedély. – Érzékfeletti ember- és társadalomellenes erők betörnek a civilizált világba, bűnbe sodorják az embert, s a betörés nyomán felszínre vetődnek az egyéni és kollektív emlékezet legmélyén szunnyadó elfojtott, de mindig készenlétben álló ősképzetek. Szűk helyen összezsúfolva, csak végzetes fordulataiban megvilágítva, az ember és a világmindenség, az ember és az erkölcsi értékrend, az ember és a szenvedély esztelen démonjának harca, amelynek kimenetele nem lehet kétséges. Ebben a ballada valóban a tragédia kicsinyített mása s kicsinyben egy olyan erkölcsi és társadalmi világkép kifejezője, amely rokon a tragikussal. – Turóczi-Trostler József: *Az irodalmi ballada*. (1946) *Magyar irodalom – világirodalom*. Bp. 1961. Akadémiai Kiadó. I. kötet, 380.

¹³ *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képben* című könyvre és benne erre a balladára kedves tanítványom, Zsuppán András hívta föl figyelmemet. Neki köszönhetem ezt a tanulmányt.